A pozitív diszkrimináció alternatívája? Az Illyés Gyula Program első öt éve[1]

Judit Kodolányi[2] – Előd Takáts[3]

ABSTRACT: 2021 őszén indította el a Budapesti Corvinus Egyetem az Illyés Gyula Programot a hátrányos helyzetű fiatalok támogatására. Jelen tanulmány a Program eredményeit elemzi, a programot vezető oktatók, diákszervezeti tagok, valamint a résztvevő fiatalok tapasztalatainak – és nem utolsósorban Illyés Gyula munkásságának a tükrében. A tíz hónapos Program nemcsak szakmai készségeket, tanít, hanem személyes készségeket is fejleszt. Az Illyés Gyula Program megközelítése két ponton eltér az ismert pozitív diszkriminációs (affirmative action) modellektől: (1) először a sikerhez szükséges készségeket adja át és csak ezt követően segít az egyetemi felvételiben, és (2) a Program a hátrányos helyzetet magát veszi figyelembe és nem a résztvevők származását. A Program tapasztalatai hasznosak lehetnek a magyar felsőoktatás számára az esélyegyenlőség intézményi integrációjának előmozdításában.
KEYWORDS: pozitív diszkrimináció, esélyegyenlőség, felsőoktatás, hátrányos helyzet, felzárkózás
DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2026_2_9

1 A tanulmány elkészítésében nagy segítséget jelentett a Program alakulásáról szóló féléves háttérbeszélgetések és az ott Dobos Ágota, Megyeri Krisztina, Nagy Ibolya, a Studium Generale diákszervezet tagjai és az Illyés Gyula Program résztvevői által elmondott észrevételek. Minden esetleg fennmaradó hiba a szerzőké. Köszönetet mondunk Bíró Péter, Bod Péter Ákos, Bodnár Éva, Horn Dániel, Illyés Mária, Kovács Erzsébet, Kovács Réka, Mátyás László, Megyeri Krisztina, és Nagy-Mohácsi Piroska értékes észrevételeiért.
2 Petőfi Literary Museum, Budapest; literary historian and exhibition curator,kodolanyi.judit@pim.hu.
3 Budapesti Corvinus Egyetem, egyetemi tanár és rector emeritus elod@uni-corvinus.hu és vendégprofesszor London School of Economics and Political Science e.takats@lse.ac.uk, levelező szerző

„És hány Ady, hány Bartók, hány József Attila pusztul el a pusztákról beköltöző családok gyermekeiben, mert soha nem jutnak el odáig, hogy egyáltalán ceruzát fogjanak a kezükbe."
*(*Illyés Gyula, *Puszták népe)*

Röviden az Illyés Gyula Programról

2021 őszén indult, és most öt éves a Budapesti Corvinus Egyetem tehetséggondozó programja, az Illyés Gyula Program. A Program rászoruló fiataloknak segít az egyetemi oktatásba bekerülni, illetve felsőoktatási karriercélokat megtalálni egy tíz hónapos, személyre szabott képzés során. A Program szakmai készségeket (hard skills) épít, ahogy angol nyelvből és matematikából intenzív felkészítést ad. Emellett az egyetemi életbe való biztonságos integráció révén olyan személyes készségeket (soft skills) is fejleszt, mint a problémamegoldás és az önreflexió. Az egyéni mentorálás mellett a résztvevők külföldi diákokkal együtt, nemzetközi környezetben tanulnak és mélyítik el a tudásukat. A Program résztvevőit a Budapesti Corvinus Egyetem önkéntesei és hallgatói, így a Studium Generale diákszervezet tagjai is segítik. A jelen tanulmány az Illyés Gyula Program történetét, kapcsolódását az Illyés életműhöz és eredményeit foglalja össze és ezzel megvilágít egy olyan esélyegyenlőségi programot, amely új utat mutathat az elterjedt pozitív diszkriminációs modellekkel szemben.[4]

A Budapesti Corvinus Egyetem a Program alapelveit, struktúráját és anyagi bázisát 2021 őszén és telén alakította ki. 2022 tavaszán hirdette meg a programot először és az első felvételik 2022 nyarán történtek meg. Az első évfolyam 2022 őszén kezdett el tanulni a tíz hónapos képzésben. Ezt követően az egyetem a Program minden évben meghirdette és az minden évben el is indult. A 2026 nyári jelentkezések és felvételik a cikk írásakor folyamatban vannak.

A Programra való jelentkezés feltétele a hátrányos helyzet, amely szerint a jelentkező egyik szülője és/vagy nevelőszülője sem diplomás. Ezen túl a jelentkező magyar állampolgár, legfeljebb 26 éves, rendelkezik érettségivel és B1 szintnek megfelelő az angoltudása (ez érettségi esetén ez legalább közepes eredményt jelent).

A sikeres pályázók számára a Program széleskörű támogatást biztosít. Egy tanéven át, 10 hónapon keresztül, zajló intenzív felkészítő kurzust biztosít heti 30 órában, ahol a Program résztvevői nemzetközi hallgatókkal együtt tanulnak angol nyelvet és matematikát. A képzés időtartama alatt havi nettó 150 ezer forint ösztöndíjat, ingyenes kollégiumi ellátást, napi egyszeri meleg étkezést, egy laptopot, valamint telefon- és internet előfizetést biztosít az egyetem. Ezen

4 A program rövid leírása, elsősorban a jelentkező fiatalok szempontjából, megtalálható a Budapesti Corvinus Egyetem honlapján is: **https://www.uni-corvinus.hu/fooldal/hello-corvinus/felkeszito-kurzusok/corvinus-illyes-gyula-program/**

felül a Program fedezi a hazautazás költségét havi egy alkalommal, az érettségi újrajelentkezés költségét, a mentorálást és a Budapest-bérletet. A Program költségeit a Budapesti Corvinus Egyetem fedezi. A Program sikeres végzősei plusz 100 pontot is kapnak, amennyiben a Corvinusra felvételiznek.

A szakmai készségek fejlesztése az angol nyelvi program és a matematika oktatás köré épül. Az angol nyelvi Program felépítése a klasszikus egyetemi kurzusmodellt követi, így órarenddel és vizsgákkal strukturált. A kurzusok széles skálát ölelnek fel, beleértve a nyelvtant, a szövegértést és az akadémiai angolt. A második félév során az angol nyelvi oktatás kibővül olyan nyelvi tantárgyakkal, amelyek szorosabban kapcsolódnak az egyetemi tanulmányokhoz, például matematikai, üzleti vagy társadalomtudományi angollal. Az egyetem angol nyelvi képzésében, amelyhez az Illyés Gyula Program kapcsolódik, a nemzetközi diákok 3-4 költségtérítéses csoportot alkotnak, csoportonként maximum 15-20 fővel. Az Illyés Gyula Program résztvevői ugyanazon csoportokban tanulnak, mint a nemzetközi diákok, és a csoportok kialakítása során a résztvevőket egyenletesen osztják el, elősegítve ezzel az integrációjukat.

A szakmai készségek fejlesztésének másik alapja a matematika oktatás. Ez is csoportosan történik, amelyet egyéni konzultációk egészítenek ki. A matematika oktatásban résztvevő diákok száma évről évre változó, jellemzően 1 és 4 fő között mozog. A matematika oktatás általában több diákkal indul szeptemberben, azonban februárra a matematika oktatásban részesülők száma tipikusan csökken, ahogy már pontosabban körvonalazódik, kinek milyen képzésre van szüksége.

A Program a személyes készségek fejlesztését személyre szabott mentorálás és az egyetemi programokba való integrálás segítségével éri el.

A Program célzottan kis létszámmal indul: a maximális létszám tíz főben lett meghatározva. A Program aktuális létszáma minden évben ennél alacsonyabb maradt (8, 3, 4 és 8 főt vett fel az egyes évek alatt, sorrendben). A program létszáma szempontjából legfontosabb szűk keresztmetszet a jelentkezők száma. Minden erőfeszítés ellenére nem sikerült elég olyan hátrányos helyzetű jelentkezőt elérni, akik a legtöbbet profitálnának a Programból – így a maximálisan meghatározott tíz fős létszámot nem érte el a program.[5] [6]

A Program végrehajtásában az egyetem közössége több szinten is részt vesz. Évente körülbelül 15 angol nyelvi oktató vesz részt az angol nyelvi képzésben, kiegészítve a Studium Generale (SG) 6-8 tanárjával, akik a Program résztvevőit

5 Az Egyetem a Programot a saját honlapján, esélyegyenlőséggel foglalkozó alapítványokon keresztül és szponzorált cikkekben is hirdeti. Így például a 2026 nyári jelentkezést is több helyen hirdeti az Egyetem: https://telex.hu/tamogatott-tartalom/2026/07/29/igy-potolhato-amikor-nem-tehetsegbol-hanem-lehetosegbol-van-hiany-corvinus Ezen túl az egyetemi polgárok, mind oktatók, mind hallgatók is népszerűsítik a programot a saját social media csatornáikon.

6 Ez ugyanakkor azt is mutatja, hogy a programot nem rövid távú, számszerűsített célkitűzések (mint mondjuk a felvettek száma) mozgatják, hanem komplexebb célokat követ.

matematikából és történelemből tanítják és mentorálják.[7] Ezen túlmenően eseti alapon 4-8 hallgató, kommunikációs és adminisztratív segítő, valamint 5-6 egyéni tanár és oktató (részben önkéntesen, részben fizetett alapon) is hozzájárul a Program sikeréhez. Az egyetemi segítők munkájának intenzitása jelentős rugalmasságot mutat; egyesek mindössze egy órát szánnak a Programra, míg mások akár másfél éven keresztül is aktívan közreműködnek, az egyéni időbeosztásuk és lehetőségeik függvényében.[8]

Jelen cikk merít a programban résztvevő fiatalok, a Corvinus Egyetem tanárai és a programot támogató Studium Generale diákszervezet tagjaival folytatott rendszeres, évente kétszer megtartott beszélgetéseiből, és ezen túl egy formális 2026 májusában folytatott kvalitatív kérdőíves vizsgálatból (amelynek részletes összefoglalója a cikk mellékletét képezi).

A magyar felsőoktatási tehetséggondozó kezdeményezések kontextusa

Az Illyés Gyula Program a magyar felsőoktatási tehetséggondozó kezdeményezések világában egyedi helyet tölt be. A hátrányos helyzetű diákoknak szóló lehetőségekre koncentrálva a középszintű oktatásból a felsőoktatásba való átmenetet és a sikeres érettségi megszerzését a magyar rendszerben több tehetséggondozó program is támogatja. Ilyen például az Arany János Program, az Útravaló Ösztöndíjprogram és más, többnyire alapítványi szervezésű programok.

A Corvinus Egyetemen elérhető a Studium Generale érettségi felkészítő programja, amely az egyetem hallgatóinak önkéntes munkája segítségével nyújt egy éves, díjmentes képzést matematikából, történelemből és közgazdaságtanból. Az SG képzésében körülbelül 140-150 önkéntes egyetemista tanít 800-1000 érettségizőt. Ez a képzés azonban nehezebben hozzáférhető azoknak, akiknek nem csupán a tantárgyi felkészüléssel, hanem sokrétű nehézségekkel és rendszerszintű problémákkal küzdenek. A felvételi kihívásai mellett megjelenő más

7 A Studium Generale (SG) diákszervezet 1970 óta működik ingyenes oktatásban részesítve matematika, történelem és közgazdaságtan tantárgyakból 11. és 12. osztályos tanulókat. A szervezet tanárai a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói közül kerülnek ki, akik önkéntesen, anyagi ellenszolgáltatás nélkül dolgoznak a szervezetben, magas színvonalú oktatást biztosítva a középiskolásoknak. **https://www.studiumgenerale.hu/kuldetesunk-es-tevekenysegeink/**

8 A Programot Takáts Előd, az Egyetem rektora indította útjára intézményesült formában, és az Egyetem vezetése azóta is teljes mértékben támogatta. A Program kidolgozásában, szakmai irányításában és a résztvevők mentorálásában Megyeri Krisztina, az Egyetem adjunktusa, töltött be vezető szerepet a kezdetektől fogva - és ő is tanította a matematikát. Dobos Ágota, az Egyetem nyelvi központjának vezetőjeként, irányította az angol nyelvi oktatás működését és a Program integrációját a nemzetközi diákokkal. Bodnár Éva a Program oktatáspszichológiai hátterét alakította és részt vett a pályaorientációs mentorálásban is. Nagy Ibolya a Program adminisztratív szervezésén túl is támogatta a résztvevők integrációját és budapesti, illetve egyetemi beilleszkedését. Illyés Mária mint az Illyés Gyula név jogdíj örököse, lehetővé tette a név használatát.

hátráltató tényezők – mint például szerény anyagi körülmények, bizonytalan családi háttér, eltérő szociális közeg, lehetetlenné tehetik egy mégoly hatékony felvételi előkészítő képzés sikeres elvégzését is (Márton 2026).

Az egyetemre már felvett hallgatók részére több támogatási forma is elérhető. Ezek egyik csoportja inkább szociális és anyagi támogatást nyújtanak (ösztöndíjak vagy kollégiumi lakhatás), másik részük, mint az egyes mentorprogramok és szakkollégiumok, a hallgatók szakmai fejlődésére és karriercéljaira, közösségi életére, mentális jóllétére koncentrál. Ugyanakkor ezek csak akkor hozzáférhetők, ha a jelölt már felvételt nyert az adott felsőoktatási intézménybe. További nehézség hátrányos helyzetű hallgatók számára, hogy ezek a programok gyakran teljesítmény vagy közösségi beágyazottság alapján választják ki tagjaikat – így paradox módon elvárják éppen azoknak a készségeknek a meglétét, amelynek a fejlesztésére a legnagyobb igény lenne.

Ezen hagyományosnak tekinthető lehetőségek palettáját az Illyés Gyula Program hiánypótló módon bővíti, mert éppen azt a rést fedi le, amely a középiskola elvégzése, a többé-kevésbé sikeres érettségi, és a vágyott egyetemre való bejutás között tátong. A sikertelen felvételi után a hátrányos helyzetű fiatal, a következő felvételi lehetőségig, az érettségi megismétléséig könnyen légüres térbe kerülhet. Ebben a légüres térben a hátrányos helyzetű fiatal ezen egy év alatt más irányba fordulhat, elveszítheti motivációját a továbbtanulásra, esetleg családi támogatás hiányában nem tud megfelelően felkészülni a következő felvételi vizsgára. Hasonló helyzet állhat elő akkor is, ha a diákot már elsőre felveszik egy másik, számára kevésbé érdekes szakra, így benne maradhat egy kompromisszumos helyzetben ahelyett, hogy a következő években erőfeszítéseket tenne a valóban vágyott végzettség megszerzésére (Proity 2025).

A Program eltérései az elterjedt pozitív diszkriminációs modellektől és más sajátosságai

Az Illyés Gyula Program két alapvető szempontból tér el az elterjedt pozitív diszkriminációs (affirmative action) modellektől. Az egyik legjelentősebb különbség, hogy az Illyés Gyula Program az egyetemválasztást megelőző időszakra helyezi a hangsúlyt, különösen a fiatalok szakmai és személyes készségeinek fejlesztésére. Ezzel a megközelítéssel a Program résztvevői lehetőséget kapnak arra, hogy megerősített készségeik révén eredményesen integrálódjanak a választott egyetemi közösségekbe, és ott sikeresen teljesítsenek.

Ugyanakkor az elterjedt pozitív diszkriminációs modellek esetében felmerül az a kritika, hogy a résztvevők készségeinek hiányosságai továbbra is hátrányos helyzetbe hozzák őket. Sanders (2005) és Sanders és Taylor (2012) által leírt mechanizmus szerint a kizárólag a felvételi folyamat során nyújtott segítség visszaüthet: a hátrányos helyzetű diákok bekerülnek ugyan egy egyetemi közegbe, de ott nem lesznek sikeresek, mivel az új környezetben a felkészítés nélkül érkező hátrányos helyzetű diákok szakmai és személyes készségei egyaránt elmaradnak

az átlagos diákoktól. Ez egy negatív spirált indít el: a tanulás során nem tudják a meglevő készségbeli különbségeket csökkenteni, mivel a tanítás az átlagos diákoknak a készségeire alapoz, az alapján célozza meg a haladás ütemét. Minden nappal fokozódik a hátrányos helyzetű diákok lemaradása, a számonkéréseken rosszabb eredményeket mutatnak és akár ki is eshetnek, ha nem is az egyetemről, de a technikailag magasabb követelményeket megfogalmazó szakokról. Így a most elterjedt pozitív diszkriminációs modellek akár fokozhatják is a hátrányos helyzetet. Ezt a potenciális problémát az Illyés Gyula Program kiküszöböli, mivel a szakmai és személyes készségfejlesztés megelőzi az egyetemi felvételit.

A második eltérés az elterjedt pozitív diszkriminációs modellekhez képest abban áll, hogy az Illyés Gyula Program a hátrányos helyzetet önmagában értékeli és nem használja a származást vagy az etnikai hátteret a hátrányos helyzet egyértelmű jeleként. Például a hátrányos helyzetű magyar fiatalok jelentős része roma származású, de nem minden roma származású fiatal hátrányos helyzetű – és sok nem roma származású fiatal is hátrányos helyzetű. Így az Illyés Gyula Program nem kizárólag roma fiatalokat céloz meg, vállaltan minden hátrányos helyzetű fiatal számára nyitott – emellett a Program résztvevőinek jelentős hányada roma származású. A Program így kizárólag a tényleges rászorultság alapján különböző hátterű hátrányos helyzetű fiatalok számára nyújt lehetőséget – például háborús menekültek, árvák stb. –, akiket a már ismert, származási alapon működő pozitív diszkriminációs modellek nem tudnának segíteni. Ez kizárja azt az igazságtalanságot, amely felmerül az egyéb pozitív diszkriminációs modellek kapcsán, hogy adott esetben egy „megfelelő" származású, de középosztálybeli fiatal kapja a segítséget – elvéve a kiemelkedés lehetőségét egy valóban hátrányos helyzetű fiataltól. Ez az értékválasztás a Program alakításának egyik alapköve volt a kezdetektől: részben limitálva a Program méretét, hiszen így a hátrányos helyzetet minden potenciális résztvevő esetében fel kell mérni.

Az Illyés Gyula Program további öt kulcseleme is lényeges a Program megértéséhez. Első az integráció. Az Illyés Gyula Program a már meglévő egyetemi struktúrákra és közösségekre épít, azokat mintegy teherhordó elemként használja, és a Programot és résztvevőit ezekbe a struktúrákba és közösségekbe integrálja. A résztvevők nem különülnek el az egyetemi hallgatóktól, de nem is kényszerülnek túl gyors integrációra: lépésről-lépésre kapcsolódnak be az egyetemi közösségekbe, ahogy készségeik fejlődése ezt lehetővé teszi. Bár a Program résztvevői formálisan nem egyetemi hallgatók, de a szervezők nagy figyelmet fordítanak arra, hogy a számukra megfelelő közösséget megtalálják. Például a külföldi diákok, akik maguk is gyakran bizonytalanok a Magyarországon és Budapesten való kezdeti beilleszkedésük során, sokkal nyitottabbnak bizonyultak az Illyés Gyula Program résztvevőinek befogására, mint a már meglévő helyismerettel és erős helyi kapcsolati hálóval rendelkező budapesti elitgimnáziumokból érkező diákok. Ez a különbség különösen erős a Program első részében, amikor a résztvevők készségei még erősödnek.

A második kulcselem a tiszta és egyértelmű kommunikáció a résztvevőkkel. A Program mind a juttatásait, mind az elvárásait világosan kommunikálja.

A résztvevők egyértelmű visszajelzéseket kapnak a teljesítményükről és az eredményeikről, valamint arról is, ha valamiben javítaniuk kell. Ha a teljesítmény elégtelen, ennek javítására határidőt kapnak és természetesen szakmai és emberi támogatást. Világosan kommunikálja a Program azt is, hogy ha a teljesítmény nem javul az elvárható mértékben, akkor a Programban való részvétel lehetősége megszűnik – mindez a többi résztvevő és a Program erőforrásainak a védelmében történik.

A harmadik a döntési készségek fokozatos fejlesztése. Az elején a Program több döntést magához von, de ahogy a résztvevők készségei fokozatosan erősödnek, úgy delegálja vissza ezeket a döntéseket a résztvevőknek. Egy példa: néhány juttatást, például ebédet természetben kapnak a résztvevők – nehogy, látva a budapesti árakat, a hátrányos helyzetű fiatalok rosszul táplálkozzanak. Az ilyen felülről lefelé (top-down) működő döntések a Program elején sokkal szükségesebbek, mint a Program végén. Némileg paradox módon a résztvevők is arról számolnak be, hogy összességében ezen fokozatosság révén a személyes döntési készségeik sokat javultak a Program során. A visszajelzések szerint a résztvevők úgy érzik, hogy a Program idején a számukra legfontosabb kérdésben, a pályaválasztásban, önállóan, a saját értékrendjüknek és személyiségüknek megfelelő döntéseket tudnak hozni.

A negyedik a kis méret. A Program tudatosan egy alacsony létszám mellett indult el. A kis méret ugyanis lehetővé teszi 1) a résztvevők intenzív támogatását, 2) a Program rugalmas alakítását a résztvevők esélyeinek sérülése nélkül és 3) a Budapesti Corvinus Egyetem polgárainak, oktatóinak és diákjainak a Programba való rugalmas, önkéntességen alapuló bekapcsolódását – a közösség túlterhelése nélkül. Az egyetemet, illetve a Programot érte is nyilvános politikai nyomás a Program növelése érdekében egy országgyűlési képviselő részéről. Ezt a nyomást azonban szakmai párbeszéd segítségével sikerült kezelni, és a kritikát megfogalmazó országgyűlési képviselőt is meggyőzte a Program átgondoltsága a létszám tekintetében is.

Az ötödik a rugalmasság, a Program alakítása a tapasztalatoknak megfelelően. Bár a Program kialakítása során a szervezők igyekeztek figyelembe venni széleskörű tapasztalatokat, és egyeztetéseket folytattak mind a korábbi esélyegyenlőségi kezdeményezések szervezőivel, mind azok résztvevőivel, teljes körű egyetértés alakult ki abban, hogy a Programot a tapasztalatoknak vagy éppen a jogszabályi változásoknak megfelelően rugalmasan kell alakítani. Egy példa: a Program tervezése során a fő cél az egyetemi felvételire való felkészítés volt. Olyan diákoknak lehetőséget adni egyetemi tanulmányokra, akiknek ezt a hátrányos helyzete egyébként nem tenné lehetővé. A jogszabályi változások, az egyetemi felvételi kinyitása ezt azonban felülírta, hiszen ma már szinte mindenki be tud kerülni valamilyen egyetemre. Így a Program a megfelelő készségek fejlesztését és a résztvevők számára leghasznosabb egyetem megtalálását tűzte ki célul. Ez nem feltétlenül a legmagasabb presztízsű egyetemet jelenti, hanem azt a közösséget, ahol a diákok képességei a lehető legjobban tudnak fejlődni a jövőben.

Illyés Gyula, a Program névadója

„Hányan kerültek föl a tiszta, szabad levegőre, a szabad gondolkozás világába, hogy hírt vigyenek a lentmaradtak életéről? Talán senki. Ahogy a béres szava elakad a birtokos előtt és csak karját lebbenti, ha lebbenti, azonmód a társadalmi rétegek is csak dadogva és különböző váll- és ökölmozdulatokkal tudnak egymással valamit érthetően közölni. Nagy ritkán előfordult, hogy a pusztáról valaki felsőbb szellemi körbe emelkedett; a puszta szelleméből semmit sem vitt magával. Nem is vihetett. A nyers állati bőr finom szattyán állapotáig nem megy át több áztatáson, cserzésen, gyúráson, vakaráson, mint a pusztai fiú, aki valami csodás véletlen folytán középiskolába jut és tagja lesz a látható társadalomnak. A magyar főiskolai hallgatóknak hány százalékát adja a több milliós cselédség és zsellérség? Még ezrelékekben is bajos kifejezni."
(Illyés 1945: 286)

A Program szemléletében követi névadója szándékait és az általa lefektetett értékrendet: az 1902-es, Tolna megyei születésű Illyés Gyula egy nehéz sorsú népréteg tagjaként emelkedett ki a neki előre elrendelt sorsból. A Program elindításában inspirációt jelentett Illyés Gyula életútja, a *Puszták népe* (Illyés 1936) című regénye,[9] és más, önreflexív prózai művei, amelyek saját fiatalkorát, életének mérföldköveit és fordulópontjait elevenítik fel.[10] Illyés meggyőződése volt, hogy a nehéz anyagi és társadalmi helyzetben élők – mai kifejezéssel (halmozottan) hátrányos helyzetűek – segítése a társadalom egésze szempontjából megtérülő tevékenység. Az erkölcsi érveken túl gazdasági és kulturális potenciál rejlik a felzárkóztatásukban.[11] A második világháború után lehetősége nyílt a mélyszegénységben élő tehetséges fiatalok tanulásának támogatására, amelynek része volt 1946 és 48 között a népi kollégiumok rendszere is.[12]

De hogyan szolgálhat egy több mint százéves történet és egy csaknem százéves tapasztalat útmutatásul egy huszonegyedik századi fiatal pályakezdéséhez?

Írásunk azt mutatja be, hogy Illyés életútja és társadalmi szerepvállalása

9 *A Puszták Népe* aktualitása feltűnik a mai népszerű kultúrában, így például felolvasóesteken is: https://telex.hu/karakter/konyvespolc/2026/02/02/telex-olvasoklub-illyes-gyula-pusztak-nepe-nyary-krisztian

10 *A Puszták Népe* egy gondolata több helyen is rezonált a Program indulásakor. A pusztai iskolában, amikor a magyarokról és a magyar történelemről tanult a gyerek Illyés Gyula, nagyon sokáig nem ismerte fel, hogy ő maga is magyar lenne — hiszen olyan nagy volt az ellentét a könyvek történeteiben megjelenő eredmények és a saját maga által megélt pusztai valóság között. Ezt a történetet, és ehhez kapcsolódóan a hátrányos helyzet és a társadalmi kohézió közti kapcsolatot, egymástól függetlenül mind Takáts Előd (a Program egyetemi indulásakor), mind Illyés Mária (a Program ismertetésekor) mint inspirációt idézte fel.

11 Gyógypedagógus feleségével, Kozmutza Flórával éveken át (1938—42) kutatta a Békés megyei Doboz szegény sorsú gyermekeinek körében, hogy az anyagi helyzet mennyiben befolyásolja a gyermekek értelmi fejlődését. E kutatás lenyomatát őrzi a *Lélek és kenyér* című önreflexív prózája is *(Illyés 1939)*.

12 Ezt azonban a kor oktatáspolitikája feleslegesnek ítélte és megszüntette *(Domokos 2006)*.

viszonyítási pont lehet a hátrányos helyzetből induló, onnan az oktatás segítségével és saját erőfeszítésük által kikerülő fiatalok számára. A szerzők számára is meglepő módon több kihívás szinte változatlan formában fennáll. Ilyen például a hátrányos helyzetű tehetséges fiatalok beilleszkedési nehézségei az elitintézményekben hagyományosan jelen lévő társadalmi csoportok közé.

Jelen tanulmány és a hagyományos irodalomtörténetírás között markáns szemléletbeli különbség van. Az irodalomtörténeti szakirodalom hagyományosan kisebb jelentőséget tulajdonít a személyiségfejlődés, az identitás kialakítás és a döntések hátterében rejlő motiváció feltárásának, és Illyés életútját vagy életrajzi tények lineáris soraként. vagy az életműve alapjául szolgáló élményanyagként elemzi (N Horváth 2021). Tanulmányunk tárgya szempontjából azonban éppen az életút során a körülményekre és a kínálkozó lehetőségekre adott válaszreakciók, a sors tudatos alakítása, és az ennek nyomán formálódó identitás kialakulása a legjelentősebb (Gara 1965).

Reflektálva a Program névadójára, a Program főbb elemeit, a fiatal Illyés Gyula életének három, önreflexív prózájában is tárgyalt mérföldköve kapcsán tárgyaljuk: (1) a korábbi közösségtől való elszakadás, (2) a saját út megtalálása és végül (3) a gyökerek tudatos vállalása.

Első mérföldkő: az elszakadás

Az elszakadás kulcselem Illyés Gyula első regényében, a *Puszták népé*ben. Illyés (1936), szociográfiának szánt könyvben egy egész népréteg – a vidéki, nincstelen cselédség millióinak – a társadalom más tagjai számára sokszor láthatatlan életét írta meg. Ugyanakkor, és a jelen tanulmány szempontjából még relevánsabb módon, megírta saját egykori, gyermek énjének tapasztalatait amíg, küzdelmek árán, maga mögött hagyta a pusztai életet.

Az otthontól és a korábbi közösségtől való elszakadás az Illyés Gyula Programnak is az egyik meghatározó eleme. A Program keretében a résztvevők a Budapesti Corvinus Egyetem belvárosi kollégiumában kapnak szállást, amely nemcsak a budapesti lakhatás gyakorlati problémáit oldja meg – különösen a vidéki hallgatók számára, akik a Program túlnyomó többségét alkotják, hanem új közösségek kialakulását is elősegíti. A kollégiumi elhelyezés alternatívát kínál a nehézkes és költséges albérletkereséssel szemben, amely sok esetben akár lehetetlen is lenne a hátrányos helyzetű, gyakran családi támogatás nélkül élő fiataloknak. Emellett a közös lakhatás lehetőséget teremt a résztvevők számára, hogy külföldi diákokkal éljenek együtt, akikkel közös tevékenységek – például főzés vagy ügyintézés – révén új baráti kapcsolatokat alakítsanak ki. Ezáltal a hallgatók nemcsak egy új közösség részévé válnak, hanem egy teljesen új kulturális és társadalmi világba is belépnek, amely gazdagítja személyes és szakmai fejlődésüket.

Ez az elszakadás azonban nehéz. Nehéz elszakadni a szülőföldtől, az életmódtól, értékrendtől, a napi tevékenységektől és a jól ismert emberektől. Ezt az első lépést Illyés Gyula maga egyébként nem is önszántából tette meg: uno-

kái taníttatása iránt elkötelezett nagymamája szinte kényszerítette a kiemelkedésre, amikor a pusztaiból a mezővárosi iskolába íratta be. A kiskamasz Illyésnek az új környezetben nem csak tantárgyi tudását, hanem a személyes készségeit is erősítenie kellett. Itt vizsgázott alkalmazkodókészségből, kommunikációból, fejlődni tudásból és más készségekből. Ez nem ment nehézségek nélkül, mert a gyermek Illyés a mezővárosi iskolában teljesen kilógott a sorból a városi, polgárosodó környezetben.

> *„A mezővároskában kezdetben szenvedtem, kegyetlenül szenvedtem, mintha naponta egy-egy bőrt nyúztak volna le rólam"* – írja regénye *(Illyés 1936: 294.)* utolsó fejezetében a kényszerű átalakulási folyamatról.[13]

Az író ezen a ponton még csak kismértékben alakította sorsát. Tudatában volt annak, hogy jól kell tanulnia, de az igény még nem belőle fakadt. Előmenetelére döntő hatást gyakorolt a támogató és egyben kényszerítő otthoni elvárás.

Illyés érzelmileg is erősen kötődött eleinte a kiinduló közegéhez, és még nem építette fel magában azt az identitást, amellyel önazonosan létezhetett saját múltjával és új jövőjével együtt.

Az Illyés Gyula Program tervezése során kiemelt figyelmet kapott az otthontól való elszakadás kezelése: az új környezet pozitívumainak, inspirációjának felhasználása mellett a fiatalok segítése a negatívumok megélése során. A Program kialakításakor a szervezők más hasonló kezdeményezések tapasztalataiból is merítettek. Több beszélgetést folytattak, aktívan hallgattak a sikeres tehetséggondozásban részt vevő fiatalok tapasztalataira és meglátásaira. Így sikerült felismerni, hogy a Programba frissen bekerült fiatalokat érdemes a mindennapi döntések során is támogatni, adott esetben ezeknek a döntéseknek a terhét átvenni. Például a hátrányos helyzetű vidéki fiatalok gyakran nem mertek ebédet vásárolni Budapesten, mivel a budapesti árakat túl magasnak ítélték – ami azonban nyilvánvaló negatív hatással volt a hosszú távú teljesítményükre. A probléma megoldása az ebéd természetbeni biztosítása lett, amely csökkenti a fiatalokra nehezedő mentális terhet.

Hasonlóan Illyés Gyula mezővárosi iskolai élményeihez az egyetemi integráció sem egyszerű. Ez részben paradox: a fővárosi elitgimnáziumok volt tanulói elméletben az esélyegyenlőség támogatói mind a vallott értékrendjük, mind az önképük alapján. Azonban a mindennapi integráció nem vallott értékrend

13 Olyannyira nem találta a helyét, hogy amikor tájszólása miatt kigúnyolták, hirtelen elhatározással még aznap, visszaszökött a pusztára. Természetesen pár nappal később megtalálták, és visszavitték az iskolába, de ő még ekkor is ellenállt: *„A harmadik vagy negyedik állomáson, minden előzetes elhatározás nélkül, hajadonfőtt, kiskabátban leszálltam a vonatról, s nyugodtan megindultam az állomásról kifelé. Unokatestvérem az állomás mellékhelyisége előtt ért utol, (…) a vonat már sípolt, galléron ragadott, s futva a már mozgó vonatra vonszolt. Nem ellenkeztem. Mentem, ahová vittek"* (Illyés 1945: 300). Ő maga így összegzi a szökési kísérletét: *„a puszta még egyszer visszarántott. Visszarántott és elengedett, de nem tudom, valami titkos fonálon nem akkor kötött-e legjobban magához."* (Illyés 1945: 296.)

és önkép alapján működik, hanem tényleges készségeik alapján. Számít az olvasottság, a műveltség, és bizonyos témák ismerete – amelyek egyáltalán nem állnak rendelkezésre a hátrányos helyzetű fiataloknak. A tájszólás vagy a szóhasználat nem feltétlenül nyílt gúny tárgya, de ugyanúgy kirekesztéshez vezethet. A Program indítását megelőző háttértanulmányok és sikeres hátrányos helyzetű fiatalokkal folytatott háttérbeszélgetések pontosan kirajzolták ezeket az integrációs nehézségeket. Ezek a meglátások megerősítették a Program fő törekvését, hogy az integrációt fokozatosan, alapvetően a szükséges készségeik kiépítése után érdemes megkezdeni – mert az a megfelelő készségeik nélkül a legnagyobb jóindulat mellett is sikertelen lehet.

A Program oktatói továbbá személyre szabott módon is törődnek a fiatalokkal, ez segíti a problémák megelőzését és hatékony kezelését. A mentoráltakkal való találkozók gyakorisága a diákok igényeitől függ, így van, akivel kéthetente találkoznak, másokkal hetente többször is. Pszichológus is rendelkezésre áll, de segítségét ritkán kérik a fiatalok. Azok, akiknek szükségük van rá, általában alapítványok támogatásával kapnak pszichológiai segítséget.

Összességében, a fiatalok kérdőíves és személyes visszajelzései szerint az elszakadás a Program során kevésbé bizonyult nehéznek, mint amit a szervezők eredetileg vártak, ami jelentős részben a megelőző és támogató intézkedések eredményességét tükrözi. Ez a tudatos tervezés és a résztvevők igényeire való érzékeny reagálás hozzájárul ahhoz, hogy a Program ne csak szakmai fejlődést, hanem pozitív személyes élményeket is biztosítson.

Második mérföldkő: a saját út megtalálása

A második mérföldkő a saját út, a saját hang keresése és megtalálása. Illyés életében ez az első világháború lezárásának és az azt követő turbulens időszaknak az idején érik be. A kérdés ebben a korszakban már nem a szülőföldhöz való kötődés vagy elszakadás, hanem a saját, független identitás kialakítása.

Illyés nem csak politikai és társadalmi hovatartozásáról döntött ebben az időben, nem csak tevőlegesen vett részt az illegális szervezkedésben. A *Beatrice apródjai* (Illyés 1979) végén már körvonalazódik számára az az értelmiségi szerepvállalás, hogy író akar lenni, és ennek az identitásnak a kialakításában már nincs szüksége arra, hogy mások mondják meg, mi szolgálja az érdekeit. Saját céljai és elképzelései vannak az életéről. Megtalálja a saját útját.

Ahogy a fiatal Illyés életében, az Illyés Gyula Program és az egyes résztvevők sikeressége szempontjából is döntő jelentősége van a közösségnek. A fővárosba kerülő fiatalok korábbi kapcsolatai óhatatlanul meglazulnak és mellettük újabb kapcsolatokat alakítanak ki. Már nem csak elképzelik, hanem tapasztalják is az egyetemi közeget, amely arra is hivatott egyben, hogy későbbi szakmai kapcsolataikat megalapozza, a szakmai közösségi működés szabályait átadja. Mindezekkel együtt szemléletükre a kiszélesedő látószög, jelentős perspektívaváltás is jellemző, amelynek segítségével saját helyüket és fejlődésüket is jobban fel tudják mérni.

Fontos szempont tehát, hogy a résztvevő diák felismeri-e, és tudja-e tudatosan alakítani ezeket a kapcsolatait, fogékony-e a közösségek működésére, azok inspirálják-e a beilleszkedését. Felmérésünkben ennek a szempontnak két kérdést (III.2., 3.) szenteltünk. A résztvevők válaszai alapján az inspiráló új kapcsolatok hangsúlyos szerepet kapnak a Program során. A válaszadók elsősorban személyes mentoraikat emelték ki az inspiráló személyek között, ugyanakkor többen fontosnak ítélték a Program többi résztvevőjének, vagy a diákoknak, kollégiumi társaknak a támogatását is.

A résztvevők saját válaszaikban kiemelték a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóival való kapcsolatot:

„A Corvinus diákjai, akikkel barátkoztam is, inspiráltak tudásukkal és tudatosságukkal, Örültem neki, hogy ilyen személyek vettek körül, akiktől még plusz motivációt kaptam."

Volt, aki fontosnak tartotta a nyitottságot az újra, mint itt tanult értéket:

„Nyiss bátran idegenek felé, mert akár egy idegen is mondhat egy sorsfordító mondatot, vagy ajánlhat egy életre szóló lehetőséget vagy barátságot."

Sokaknak maguk a programtársak jelentették azt a kört, akiktől tanultak és inspirálódtak:

„A Programban résztvevő diakokkal találtam meg a közösségem főleg a kolis részével. Próbáltam minden alkalommal segítséget nyújtani, amikor valakinek szüksége volt rá. Én sok bátorítást és élményt kaptam ettől a közösségtől."

Az önállóság és a saját út keresése során az Illyés Gyula Program elsőre paradoxnak tűnő megközelítést alkalmaz. A Program, különösen az elején, felülről meghatározott – és ez a felülről vezetett készségépítés segít a résztvevők tényleges és megalapozott döntési autonómiájához később. A beszélgetések során a diákok és tanáraik is gyakran reflektálnak a célokra. Ezek a Program elején még nem igazán saját célok: félig informált siker-sztereotípiák élnek a fiatalok fejében, gyakran tévésorozatokból ellesett sikertörténetekkel, és azokat próbálják imitálni a diákok. A Program végére vagy egy-két évvel később azonban már sokkal érettebb elképzeléseket és ambíciókat látunk. A résztvevők nemcsak a külső lehetőségekre és elvárásokra, de saját céljaikra, erősségeikre, érdeklődésükre is reflektálnak. Felismerik, hogy a saját útjukat kell követni.

Harmadik mérföldkő: a gyökerek elfogadása

A harmadik mérföldkő az elfogadás: a régi otthon és az új ambíciók szintézise, amikor a saját út keresése már nem a régi otthon mellőzésével vagy ellenében

történik, hanem azt elfogadva. Illyés Gyula életében ez az elfogadás a száműzetésben, Párizsban történik meg.

Illyés 1921 végén elhagyta Magyarországot a letartóztatás elől menekülve, amelye az illegális diákmegmozdulásokban való részvétele miat fenyegette. A *Hunok Párisban* (Illyés 1946) című regény örökíti meg Illyés párizsi éveit. Beilleszkedett a főként szegény, napi munkából élő párizsi magyar emigránsok közé, de idővel külön is vált ettől a közösségtől és szakmát tanult. A független megélhetés önbizalmat is adott neki. Életre szóló kapcsolatokat alakított ki a párizsi emigráció tagjaival, generációjának később meghatározóvá váló művészeivel, és a francia értelmiség és művészvilág tagjaival. Széleskörű műveltséget szerzett a francia kultúrában, amelyet később szerkesztőként, fordítóként, alkotóként is kamatoztatott. Azonban ez már nem az iskolában elsajátítandó, előre meghatározott és feldolgozott tudás volt, hanem a maga értékrendje és ösztöne által választott műveltség. A Párizsban töltött öt év után Illyés már mint érett felnőtt, megalapozott tudással és a jövőjéről alkotott elképzelésekkel tért vissza hazájába, ahol néhány éven belül mint költő vált ismertté.

Ebben a korszakban tehát Illyés egy merőben más világgal szembesült, azt érezhetnénk, hogy fényévnyire távolodott szülőföldjétől – ennek ellenére gyakran idézte fel a regényeiben az otthoni világot. Bár kezdetben nem akart visszatérni a hazájába, később mégis ráébredt arra, hogy a hazájához köti az a szerep és feladat, amelyet önazonosan vállalni tud. A távolság megerősítette származásának elfogadását. Későbbi tevékenységében jelentős szerepet kapott a közvetítés az általa – akkor már otthonosan – belakott különböző világok között, egyfajta „híd szerep", amelynek részeként újra és újra kereste a hátrányos helyzetű fiatalok támogatásának lehetőségét.

Ez az elfogadás egyelőre még kevésbé figyelhető meg az Illyés Gyula Program résztvevői körében. Ennek egyik legfontosabb oka, hogy a Program még csak ötéves múltra tekint vissza, és nem várható még a legkorábban végzettektől sem egy ilyen típusú önreflexió – és ez a típusú elfogadás több időt kívánna meg. Az elfogadás alakulását vagy éppen hiányát a folyamatos utánkövetés fogja majd jobban megmutatni. Ugyanakkor vannak jelek, hogy ez az elfogadás folyamatban van – együtt a résztvevők személyes fejlődésével. Az elfogadó, integratív attitűdnek köszönhetően a fiataloknak lehetőségük van megtalálni a számukra leginkább önazonos módokat a folyamatok megélésére. A résztvevők a személyes beszélgetéseken a Programot egy biztonságos helyként (safe place) értékelték, ahol a korábbi vagy az új kihívások, frusztrációk vagy akár régi sérelmek is mind megbeszélhetőek, ahol a sérülékenység nem elítélendő, ahol az eltérő véleményeket és az eltérő háttérből adódó eltérő megéléseket át lehet beszélni. Többekben felmerült, hogy az otthoni közösségnek valamilyen formában visszaadjanak, akár a személyes karrierútjuk során. De erre még rengeteg idő van, ahogy egy résztvevő írta:

> *„Rájöttem, hogy nem kell mindent egyszerre elérnem és pláne nem 19 évesen. Most egy higgadt és boldog jövőkép van előttem és nem egy kilátástalan..."*

Személyes készségek és a támogató közösség szerepe

Témánk szempontjából összegezve az illyési korai életút és mérföldkövek tanulságait szembetűnő, hogy mely készségek és képességek kapnak nagyobb hangsúlyt az előrejutás során: Illyés ritkán ír tanulmányi eredményeiről, előmeneteléről, iskolai sikereiről. Elvétve fordul elő, hogy azért boldogulna jobban, mert valamilyen tárgyban vagy készségben kiemelkedő lenne a teljesítménye. Önmagával szembeni igényessége sem a mérhető tárgyi tudásban nyilvánul meg. A lehetőségek leginkább azért nyíltak meg előtte, mert sikerült ráéreznie korának és az őt körülvevő közegnek a működési módjaira, mert sikeresen beilleszkedett egy közösségbe, hatékonyan kommunikált, merészen elébe ment a lehetőségeknek, és akár a kényszerszülte döntéseket is sikerült a saját előnyére fordítania.

Illyés a társadalmi mobilitás útján azokon a klasszikusnak nevezhető fázisokon haladt át, amelyeken a hátrányos helyzetű, de a felsőoktatási képzésben tanulni vágyó diákoknak ma is át kell magukat küzdeniük (Komolafe – Dávid 2024). A szülőföldtől való elszakadás során szembesült a beilleszkedés nehézségeivel – míg a családjához visszatérve már kissé idegenné vált. Ez a kettős identitás lehet a siker kulcsa a szociokulturális környezetet váltóknak. A sikeres mentorálás és a támogató közösségek pontosan ezen kettős identitás sikeres kialakítását teszik lehetővé.

Az Illyés Gyula Programban is - bár a szociális és anyagi támogatás biztosítja a továbbtanulás fizikai lehetőségét, és a Program által nyújtott tanórák a sikeres felvételihez visznek közelebb – talán a legnagyobb segítség a továbbtanuláshoz a személyes készségek fejlesztése. A beilleszkedés, az új működésmód és az új értékrend elsajátítása olyan személyes készségek, amelyek a későbbiekben fenyegető lemorzsolódás elkerülésében is segítenek (Lent et al, 1994). A felsőoktatásban történő lemorzsolódás esélyét vizsgáló kutatások alapján jellemző, hogy a *„lemorzsolódó hallgatók hátrányos szociális háttere korlátozott intézményi kapcsolati hálóval párosul, így sokan közülük magukra maradnak tanulmányi problémáikkal, míg a perzisztens hallgatók nemcsak kedvező háttérrel rendelkeznek, hanem intézményi beágyazottságuk is hozzájárul a sikereikhez”* így *“elsősorban a gyenge intézményi integráció az, ami csökkenti a hallgatók felsőoktatási perzisztenciáját”* (Kovács – Fényes – Pusztai 2023: 117). Hasonlóan a hátrányos helyzetű fiatalok kevésbé rendelkeznek a felsőoktatásban szükséges tájékozódáshoz szükséges személyes készségekkel vagy akár mintákkal – és a mentorálás ebben is segített.

Mindezek mellett talán külön figyelmet érdemel a reziliencia képességének a fejlesztése is (Kóródi – Szabó 2019). A reziliencia, a pszichológiából átvett, immár egy szociológiai jelenség leírására használt fogalomként, a hátrányos helyzetű diákok egyik kulcsképességét jelöli, azt, hogy valaki a hátráltató tényezők ellenére sikeresen tanul és megállja a helyét az új kihívásokkal szemben is. Hátterében olyan részképességek állnak, mint a kudarctűrés, a belső kontroll, és az adaptív segítségkérés, valamint a külső segítségekhez való kapcsolódás, mint a támogató kapcsolatok és a megtartó intézményi közeg igénybevétele. A

kérdőíves kutatásban kapott válaszok közül több is utal ennek a képességnek a fejlődésére a Program résztvevőinek körében. A reziliencia működését látjuk például a következő válasz hátterében is:

„Leginkább emberileg fejlődtem a Program alatt. Sokkal higgadtabban kezelek helyzeteket, nem tulajdonítok nagy jelentőséget apró dolgoknak, amik pik-pak megoldhatóak, jobban átgondolom a döntéseimet és türelmesebb vagyok. Nem ostorozom magam, és nem próbálok magyarázkodni már, elfogadom mások döntését és elvárom, hogy fordított esetben is ugyanígy legyen."

A következő válaszban, amelyet egy résztvevő „korábbi önmaga" számára szóló üzenetként fogalmazott meg szintén a nehézségekkel szembeni ellenállóképesség fejlődése nyilvánul meg:

„Nyugodj meg, annyi időd van, mint a tenger és nem, nem vagy elkésve, sőt sosem leszel! Ahhoz, hogy megtaláld azt, ami boldoggá tesz, ahhoz idő kell. … Ne vedd komolyan azt, amit más észre sem venne. Rossz hír, hogy senkit nem érdekel, hogy mit csinálsz, jó hír, hogy senkit nem érdekel, hogy mit csinálsz!"

Ceglédi (2018) alapján a hátrányos helyzetű diákok sikeres felsőoktatásban való szereplésében döntő jelentősége van annak, hogy a középiskolában és családi környezetben megtapasztalt kohézív, támogató kapcsolatokat sikerül-e újjáépíteni a felsőoktatásba és az új környezetbe kerülve. Mindez visszaigazolja a személyes készségfejlesztésének és az egyéni mentorálásnak a szerepét a Program sikerességében. E közösségi kohézió fontossága a kérdőívben adott válaszok alapján is egyértelműen kirajzolódik. A válaszokat megfogalmazó résztvevők tanáraikat személy szerint, valamint kollégiumi társaikat és a corvinusos diákokat egyaránt támogató személyekként nevezték meg:

„Hihetetlen látni, mennyi energiát, mennyi időt szentelnek ránk a szabadidejükből, egyszerűen számomra elképesztő, mennyire a szívükön viselnek minket."

„Megyeri tanárnő inspirált, a tanítási módjával, számíthattunk rá (…), továbbá Bodnár Éva tanárnőre. (…) A Corvinus diákjai, akikkel barátkoztam is, inspiráltak tudásukkal és tudatosságukkal, és örültem neki, hogy ilyen személyek vettek körül, akiktől még plusz motivációt kaptam."

„Szobatársaimtól, SG tanároktól nagyon sokat tanultam, de a legtöbbet Megyeri Krisztina tanárnőtől. Az Illyés Gyula Programban résztvevő diákok egy-egy személyiségjegye volt számomra példaértékű és inspiráló."

„A Programban résztvevő diakokkal találtam meg a közösségem, főleg a kolis részével. Próbáltam minden alkalommal segítséget nyújtani, amikor valakinek szüksége volt rá. Én sok bátorítást és élményt kaptam ettől a közösségtől."

A résztvevők kiemelték, hogy olyan személyes készségeket sajátítottak el, amelyek segítik a pályaválasztást és a saját céljaik pontosabb megfogalmazását.

„Korábban is tettem a céljaim elérése érdekében, viszont itt jobban realizálódott bennem, hogy mik lennének ... a hosszú távú terveim megvalósításához szükséges dolgok, amik biztosítják ezt, ehhez pedig szükségeltetik egy stabil munkahely, amihez egy egyetemi végzettség és tudásszint is kell."

„Személyiség ügyileg önállóbb lettem, menedzseltem az időmet is a Program, edzéseim, szabadidőm között, amiből igyekezetem kihozni a legtöbbet, és úgy érzem, akkor sikerült is... magabiztosabb és még nyitottabb [lettem] itt jobban rátaláltam önmagamra, hogy ki is vagyok és jobban tudatosultak bennem a korábbi céljaim, amikért jelenleg is teszek."

Összefoglalás

A cikk a 2021 őszén indult Illyés Gyula Program első öt évét mutatja be, részben Illyés Gyula élete és önéletrajzi ihletésű regényei kapcsán. A Program rászoruló fiataloknak segít az egyetemi oktatásba bekerülni, illetve felsőoktatási karriercélokat megtalálni egy tíz hónapos, személyre szabott képzés során. A Program szakmai készségeket *(hard skills)* és személyes készségeket (soft skills) is épít.

Az Illyés Gyula Program két alapvető szempontból is eltér a elterjedt pozitív diszkriminációs (affirmative action) modellektől. Egyfelől, az Illyés Gyula Program előbb épít készségeket és csak a készségek építése után segít az egyetem kiválasztásában. Ezzel a megközelítéssel a Program résztvevői lehetőséget kapnak arra, hogy megerősített készségeik révén eredményesen integrálódjanak a választott egyetemi közösségekbe, és ott sikeresen teljesítsenek. Másfelől az Illyés Gyula Program a rászorultságot és a hátrányos helyzetet önmagában helyezi előtérbe és nem használja mondjuk a származást vagy az etnikai hátteret önmagában – mint a hátrányos helyzet azonosítóját. Ezzel a Program lehetővé tesz, hogy a "nem megfelelő" származású hátrányos helyzetű fiatalok is lehetőséghez jussanak.

A Program hatásának részletes felmérése még nem indult meg. Ez részben az indulás óta eltelt rövid idő függvénye: a Program még csak öt éve indult és a résztvevők még a Program során megtalált egyetemi képzéseket végzik. Így a Program teljes hatása a résztvevők életpályájára még nem látható. Ugyanakkor ez tűnik egy alkalmas pillanatnak a részletes felmérések kialakítására. Egyfelől rendelkezésre állnak az elmúlt öt év tapasztalatai, másfelől a most elkezdett felmérések egy hosszabb távú adatbázist is kialakítanak a Program értékelésére. A felmérésről való gondolkodásba érdemes lenne bevonni a Budapesti Corvinus Egyetem oktatási módszertannal, oktatásközgazdasággal foglalkozó kutatóit. Nem utolsósorban érdemes lenne a felmérés eredményeit – megfelelően anonimizált formában – a kutatói közösség rendelkezésére, hogy az eredményeket a tudományos közösség és kutatás is értékelni tudja.

Bár nem jelent részletes nyomon követést, a résztvevők beszámolói és a féléves találkozók alapján az elmúlt öt évben a Program sikeresnek tűnik a résztvevők megítélése szerint. A hátrányos helyzetű fiatalok megtalálták a helyüket, nemcsak az egyetemi közösségüket, hanem azon túl is elsajátítottak problémamegoldó készségeket, reziliensebbek lettek és azonosították a számukra fontos értékeket – mindezt anélkül, hogy a kétségtelenül magas teljesítmény-elvárások sebeket ejtettek volna. Ahogy egy résztvevő írta:

„Számomra életem egyik legszebb időszaka volt ez a Program, több lettem általa és sajnáltam is amikor vége lett."

A Program ugyanakkor segített építeni a Budapesti Corvinus Egyetem közösségét is. Az oktatók és hallgatók a Program rugalmas struktúrája miatt az önkéntes segítő tevékenységet kompromisszumok nélkül tudták a munkájuk és a tanulmányaik mellett végezni. A hátrányos helyzetű fiatalokkal való foglalkozás (tanítás, mentorálás) és a közösen eltöltött idő, úgy tűnik, szélesítette az egyetemi oktatók és hallgatók horizontját. Mindez remélhetőleg segít az egyetemi hallgatóknak későbbi karrierjük során felelősségteljes polgárrá és felelősségteljes vezetővé válni.

Végül, de nem utolsósorban az Illyés Gyula Program tanulságai remélhetőleg segítik a tágabb egyetemi felsőoktatási és tehetséggondozó programok kialakítását és fejlesztését. Erre különösen nagy szükség lenne Magyarországon, mert nálunk nemzetközi összehasonlításban még mindig kirívóan nagy mértékben befolyásolja a társadalmi helyzet az egyetemi előrejutás lehetőségét – és ezáltal rengeteg hátrányos helyzetű tehetség veszik el.

Irodalomjegyzék

1. Ceglédi T. (2018) *Ugródeszkán. Reziliencia és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem. https://mek.oszk.hu/18900/18942/18942.pdf, 2026. 07. 10.
2. Domokos M. (2006) A Magyar Népi Művelődési Intézetről. *Holmi*, 2006. Vol. 18. No. 4. pp. 501-502.
3. Gara L. (1965) *Az ismeretlen Illyés.* Washington, Occidental Press
4. Huszák N. & Garai-Fodor M. (2025) Fókuszban az önfejlesztés: a coaching és mentorálás hatása a soft skillekre a felsőoktatás gyakorlatában, primer adatok tükrében. *Magyar Minőség* Vol. 34. No. 12. pp. 5-14. DOI: 10.65513/mami.2025.12
5. Illyés Gy. (1936) *Puszták népe*. Budapest, Nyugat
6. Illyés Gy. (1938) *Magyarok*. Budapest, Nyugat
7. Illyés Gy. (1939) *Lélek és kenyér*. Budapest, Nyugat
8. Illyés Gy. (1941) *Kora tavasz.* Budapest, Révai
9. Illyés Gy. (1942) *Mint a darvak.* Budapest, Nyugat
10. Illyés Gy. (1945) *Puszták népe*. Budapest, Nyugat
11. Illyés Gy. (1946) *Hunok Párisban.* Budapest, Révai

12. Illyés Gy. (1979) *Beatrice apródjai.* Budapest, Szépirodalmi
13. Komolafe, C. & Dávid B. (2024): Family and personal identity among Roma students in Colleges for Advanced Studies Identity preservation and change. Hungarian Educational Research Journal, Vol. 14. No. 3. pp., 279-297. DOI:10.1556/063.2024.00248
14. N. Horváth B. (2021) *Nemzet és nép. Illyés Gyula I. 1902-1944.* Budapest, Nap Kiadó
15. Kóródi K. & Szabó É. (2019) A tanulmányi reziliencia értelmezése: kutatási, prevenciós és intervenciós lehetőségek. *Magyar Pszichológiai Szemle*, Vol. 74, No. 4/6. pp. 527–545. DOI: 10.1556/0016.2019.74.4.6
16. Kovács, K., Fényes, H. & Pusztai, G. (2023) A lemorzsolódás esélyét befolyásoló társadalmi és intézményi tényezők a felsőoktatásban. Iskolakultúra, Vol. 33. No. 12. pp. 103-121. DOI: https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.12.103
17. Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. Journal of Vocational Behavior, 45(1), 79–122. https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027
18. Márton G. (2026) A roma kisebbség integrációja a magyar oktatási rendszerben. Közigazgatás Tudomány Vol. 6. No. 1. pp. 73-86. DOI: 10.54200/kt.v6i1.113
19. Oyserman, D., Baybee, D., Taerry, K., & Hart-Johnson, T. (2004). Possible selves as roadmaps. Journal of Research in Personality, 38(2), 130–149. https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00057-6 (USC Dornsife)
20. Proity P. (2025) *Inklúzió a felsőoktatásban. Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű jelentkezők a felsőoktatási felvételi eljárásban*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom, Neveléstudományi Doktori Iskola
21. Gara, L (1965) "*Az ismeretlen Illyés*" Washington, Occidental Press
22. Sander, R H (2005) "A Systemic Analysis of Affirmative Action in American Law Schools" Stanford Law Review, Vol. 57, No. 2 (Nov., 2004), pp. 367-483
23. Sander, R H and Taylor (2012) *"Mismatch: How Affirmative Action Hurts Students It's Intended to Help, and Why Universities Won't Admit It"*, Basic Books

Melléklet – Kérdőív feldolgozás

I.1. Hány órát töltöttél matematika tanulással hetente (a Program megfelelő részén)?

A heti matematika tanulásra fordított idő általában jelentős volt, de eltérő volt az egyes résztvevők között. Voltak, akik egyáltalán nem vettek részt a Program matematikai részében, így nem töltöttek ezzel időt. Mások minimális időt, például heti 2-8 órát szántak a tanulásra, ami tanári segítséggel vagy önálló gyakorlással valósult meg. Ugyanakkor voltak olyan válaszadók is, akik nagyon intenzíven készültek, és akár heti 15-16 órát

is fordítottak matematikára hetente. Ez magában foglalta a tanári órákat, a szombati Studium Generálékat, az egyéni gyakorlást, valamint próbaérettségi feladatlapok megoldását.

I.2. Hogy érzed, mennyit tanultál/fejlődtél? Többet vagy kevesebbet, mint a középiskola egy éve alatt?

A résztvevők többsége úgy érzi, hogy jelentős fejlődést ért el a Program során, sokkal többet, mint egy középiskolai év alatt. Többen kiemelték, hogy nemcsak a tanulásban, hanem az önállóságukban is előreléptek a gimnáziumi éveikhez képest. Egy válaszadó részletesen leírta, hogy a matematika terén hatalmas fejlődést tapasztalt, köszönhetően a tanárok személyre szabott támogatásának, különösen Megyeri Krisztina tanárnő segítségének, amelynek eredményeként az érettségi eredménye 32%-ról 80%-ra javult. Emellett az angol nyelvtudását is sikerült jelentősen fejlesztenie, ami egy középszintű érettségi 4-es eredményében mutatkozott meg. A résztvevők azt is hangsúlyozták, hogy a Program segített nekik jobban átlátni és összekapcsolni a különböző témákat, például a függvényeket és az egyenleteket, ami a középiskolai tanulmányaikhoz képest nagy előrelépést jelentett.

I.3. Sikerült-e javítani a matematika érettségit? Mennyivel?

A résztvevők többsége sikeresen javított a matematika érettségi eredményén. Egyesek jelentős előrelépést értek el, például 32%-ról 80%-ra javítottak, ami egy kettesről ötös osztályzatot jelent. Mások szintén említették, hogy körülbelül 20%-os javulást értek el, ami egy teljes jegy javulásnak felel meg. Volt, aki még nem tudta a pontos eredményt, de úgy becsülte, hogy körülbelül 10%-kal sikerült javítania az eredményén.

I.4. Mennyire érzed hasznosnak a matematika tanulásba fektetett időt és energiát (utólag)?

A résztvevők többsége nagyon hasznosnak ítélte meg a matematika tanulásba fektetett időt és energiát. Még azok is, akik nem vettek részt közvetlenül a Programban, pozitív hatásokat tapasztaltak másokon keresztül, például szobatársaik fejlődését látva. Azok, akik aktívan részt vettek, kiemelték, hogy a sok gyakorlás, az érettségik kitöltése és a kapott segítség hozzájárult a rutin és a gyakorlat megszerzéséhez, ami megalapozta a sikeres érettségi teljesítményt.

II.1. Hány órát töltöttél angol tanulással hetente (a Program megfelelő részén)?

A diákok jelentős időt fordítottak az angol nyelv tanulására. Egyesek heti 8-12 órát töltöttek angol tanulással, míg mások, az egyetemi órákat is beleszámítva, heti 14-18 órát említettek. Többen kiemelték, hogy az érettségihez közeledve a tanulás intenzitása növekedett, különösen az érettségi feladatsorok gyakorlásával. Néhány válaszadó úgy érezte, hogy az egyéni tanulás során többet fejlődött, mint a tanórákon. Összességében a

heti tanulási idő 8 órától akár 18 óráig terjedt, az egyéni hozzáállástól és a tanulási módszerektől függően.

II.2. Hogy érzed. mennyit tanultál/fejlődtél? Többet vagy kevesebbet, mint a középiskola egy éve alatt? Két éve alatt?
A résztvevők többsége úgy érzi, hogy az angol nyelv terén többet tanult és fejlődött, mint a középiskola egy vagy akár két éve alatt. Sokan kiemelték, hogy a Program során szerzett tapasztalatok nemcsak a nyelvi készségeiket fejlesztették, hanem az élethez való hozzáállásukat is pozitívan befolyásolták. A középiskolai tanuláshoz képest a fejlődést gyakorlatiasabbnak és intenzívebbnek tartották, szemben a gimnázium lexikális megközelítésével. Egyesek különösen büszkék arra, hogy a tanult nyelvtani elemeket, például az igeidőket, már aktívan alkalmazni tudják, például külföldi barátaikkal való beszélgetések során. Bár volt, aki úgy érezte, hogy még mindig nem fejlődött eleget, az általános tapasztalat szerint a Program jelentős előrelépést hozott. Egy válaszadó megjegyezte, hogy a második félévben kevesebbet fejlődött, mert nem megfelelő csoportba került, de összességében így is érezhető volt a haladás.

II.3. Sikerült-e javítani az angol érettségit? Mennyivel?
Az angol érettségivel kapcsolatban a résztvevők általában pozitív előrelépést érzékeltek. Volt, aki korábban nem rendelkezett angol érettségivel, és most nagyon jó eredményt ért el. Mások úgy érezték, hogy sokat fejlődtek, bár nem feltétlenül annyit, mint amennyit elvártak maguktól. Egy válaszadó eredetileg németből érettségizett, de a Program után angolból is sikeresen teljesített középszinten, és 4-es eredményt ért el, ami meghaladta a német tudását. Többen említették, hogy tavaly középszinten érettségiztek, idén pedig emelt szinten próbálkoztak, de az eredmények még nem állnak teljesen rendelkezésre. Az egyik résztvevő körülbelül 10%-os javulást tippelt az emelt és középszint közötti átváltás alapján, de pontos összehasonlítást még nem tudott végezni a végleges eredmények hiánya miatt.

II.4. Mennyire érzed hasznosnak az angol tanulásba fektetett időt és energiát (utólag)?
A résztvevők többsége nagyon hasznosnak ítélte meg az angol tanulásba fektetett időt és energiát. Sokan kiemelték, hogy az angol, mint világnyelv, elengedhetetlen a kommunikációhoz és a munkahelyi követelményekhez, így a Program alatt megszerzett ismeretek és tudás hosszú távon is értékesnek bizonyulnak. Ugyanakkor néhányan megjegyezték, hogy az egyetemi órák nem minden esetben voltak hatékonyak vagy hasznosak számukra, különösen a tankönyvi feladatokra koncentráló órák. Ezek helyett a beszélgetésalapú órákat érezték eredményesebbnek. Ugyanakkor volt, aki visszatekintve úgy vélte, hogy nem priorizálta eléggé az angol tanulást, és az alapok helyett a komplexebb témákra fordított időt időpocsékolásnak tartotta.

III.1. Hogy érzed, milyen nem tantárgyi tudásban fejlődtél a Program alatt? Milyen készségeket tanultál meg? Milyen személyes tulajdonságod az, amiről kiderült, hogy az erősséged, és a hasznodra lesz a későbbi?

A résztvevők számos nem tantárgyi területen fejlődtek a Program során, és értékes készségekre tettek szert. Sokan kiemelték, hogy nyitottabbá váltak, fejlődött a kommunikációs és együttműködési készségük, különösen a csapatmunka révén. Többen úgy érzik, hogy emberileg is sokat fejlődtek: higgadtabban kezelik a helyzeteket, türelmesebbek lettek, és jobban átgondolják a döntéseiket. Az időbeosztás és az önmenedzsment is fontos tanulságokat hozott számukra, amelyeket a jövőben kamatoztatni tudnak.

Személyes tulajdonságaik közül többen a nyugodt hozzáállásukat, a türelmüket és az önismeretük fejlődését emelték ki. Néhányan arról számoltak be, hogy megtanulták csökkenteni a szorongásukat és a stresszt, ami különösen az érettségi időszakában bizonyult hasznosnak. Magabiztosabbá és felszabadultabbá váltak, ami hozzájárult a céljaik tisztább megfogalmazásához és azok eléréséhez.

A hibákból való tanulás és a talpraesettség szintén visszatérő téma volt. A résztvevők úgy érzik, hogy a Program során szerzett tapasztalatok segítettek nekik jobban megismerni önmagukat, feszegetni a határaikat, és felkészültebben szembenézni a jövőbeli kihívásokkal.

III.2. Kiktől tanultál? Programtársak, tanárok SG diákok? Kinek a példája, személyisége, életútja volt inspiráló számodra az itt megismertek közül?

A válaszok alapján a résztvevők sokféle forrásból merítettek inspirációt és tanultak a Program során. Többen kiemelték Megyeri Krisztina tanárnőt, akinek tanítási módszerei, elkötelezettsége és támogatása különösen inspiráló volt számukra. Sokan hálásak azért, hogy a tanárok mennyi energiát és időt fektettek beléjük, és hogy mindig számíthattak rájuk, akár tanulmányi, akár személyes kérdésekben.

A Programtársak és szobatársak szintén fontos tanulási forrást jelentettek, hiszen egy-egy mondatuk, személyiségjegyük vagy példájuk motiválóan hatott. Egyesek külön kiemelték a Corvinus Egyetem diákszervezeteinek tagjait, akik tudatosságukkal és tudásukkal inspirálták őket. Az SG (Studium Generale) tanárok és diákok is pozitív hatást gyakoroltak néhány résztvevőre, akik örültek, hogy ilyen elhivatott és motivált emberek vették őket körül.

Ugyanakkor volt, aki megjegyezte, hogy a külföldi diákok hozzáállása kevésbé volt motiváló, mivel nem vették komolyan a tanulást. Ennek ellenére a legtöbben úgy érzik, hogy a Program során megismert emberek – tanárok, mentorok, programtársak és egyetemi hallgatók – példája és támogatása jelentős hatással volt rájuk, és hozzájárult a fejlődésükhöz.

III.3. Kikkel barátkoztál? Milyen közösséget találtál a Programban? Te hogyan járultál hozzá, illetve te mit kaptál a közösségtől?

A résztvevők számára a Program egy sokszínű és támogató közösséget jelentett, ahol barátságokat kötöttek és értékes kapcsolatokra tettek szert. Sokan kiemelték, hogy a Program során rengeteg különböző nemzetiségű emberrel ismerkedtek meg, ami lehetőséget adott a kulturális sokszínűség megélésére és új barátságok kialakítására. Többen említették, hogy külföldi barátaikkal szoros kapcsolatot alakítottak ki, közös programokon vettek részt, és még meghívást is kaptak egymás hazájába.

A résztvevők közül sokan a programtársakkal és kollégiumi lakótársaikkal találták meg a közösségüket. A közös célok és érdeklődés mentén alakult kapcsolatokban fontos szerepet játszott a kölcsönös támogatás, tanácsadás és bátorítás. Egyesek külön kiemelték, hogy próbáltak mindig segíteni, amikor másoknak szüksége volt rá, és cserébe ők is bátorítást és élményeket kaptak a közösségtől.

Voltak, akik tudatosan olyan barátságokat kerestek, amelyek feltöltötték őket, és így bár nem mindenkivel beszéltek sokat, ez nem jelentett problémát, hanem inkább a kapcsolataik tudatos kezelését tükrözte. A Program szakmai és közösségi környezete egyaránt támogató volt, és lehetőséget adott arra, hogy a résztvevők együtt dolgozzanak, tanuljanak és fejlődjenek.

III.4. Mennyiben lettél céltudatosabb a jövődet illetően? Változott az, ahogyan a jövődet elképzeled, és benne a saját vágyott szerepedet látod? Miben? Írj erre konkrét példát!

A Program jelentős pozitív hatással volt a résztvevők céltudatosságára és jövőképük kialakítására, bár ez egyénenként eltérő mértékben nyilvánult meg. Sokan kiemelték, hogy a Program segített nekik tudatosabban gondolkodni a céljaikról és a jövőjükről. Többen rájöttek saját erősségeikre, például az együttműködésre, a problémamegoldásra és a szervezési készségeikre, amelyek alapján világosabb elképzeléseik születtek arról, milyen irányban szeretnének továbbtanulni vagy dolgozni.

Néhány résztvevő számára a Program új perspektívát adott. Például valaki rájött, hogy nem kell mindent egyszerre elérnie, és egy kiegyensúlyozottabb, boldogabb jövőkép alakult ki benne. Konkrét példaként említette, hogy lakberendezőként vagy belsőépítészként képzeli el magát, akár saját vállalkozás keretében, ahol ő maga a főnök. Mások számára a Program megerősítette a korábbi célokat, és segített azok megvalósításához szükséges lépések tisztázásában, például az egyetemi végzettség és a stabil munkahely fontosságában.

Voltak, akik a Program során fedezték fel, hogy mely területek érdeklik őket igazán, például a logisztika és a szervezés a gazdasági piacon, míg mások már konkrét elképzelésekkel érkeztek, és a Program inkább megerősítette őket ezekben. Egy válaszadó megjegyezte, hogy bár ő maga már

a Program elején is világos tervekkel rendelkezett, a Program során kapott támogatás és eszközök jobb esélyeket biztosítanak számára a céljai megvalósításához.

III.5. Milyen tanácsot adnál a tanfolyam előtti önmagadnak?

A résztvevők számos tanácsot adnának a tanfolyam előtti önmaguknak, amelyek a magabiztosság, a nyitottság, az időbeosztás és a lehetőségek kihasználásának fontosságára összpontosítanak. Többen kiemelték, hogy bátrabban kellett volna élniük a Program nyújtotta lehetőségekkel, és nyitottabbnak lenniük az új emberekre és élményekre, hiszen ezekből rengeteget lehet tanulni és fejlődni.

Sokan hangsúlyozták, hogy a magabiztosság és az önbizalom kulcsfontosságú. Azt tanácsolnák korábbi önmaguknak, hogy ne féljenek a hibáktól, merjenek kérdezni, és ne vegyék túl komolyan a külső elvárásokat, mert az a legfontosabb, hogy saját boldogságukat és céljaikat kövessék. Többen megjegyezték, hogy a fejlődéshez idő kell, és nem szabad siettetni a dolgokat, hiszen az életben minden a maga idejében történik.

Az időbeosztás is visszatérő téma volt. Néhányan azt tanácsolnák maguknak, hogy jobban priorizáljanak, készítsenek napirendet, és ne hagyják, hogy mások elvonják a figyelmüket a céljaikról. Egyesek azt is megjegyezték, hogy a Program elején túlzottan a teljesítményre koncentráltak, és ez nem volt kifizetődő; helyette a közösségi kapcsolatokra kellett volna nagyobb hangsúlyt fektetniük.

Végül többen arra bátorítanák önmagukat, hogy bátran vágjanak bele az új kihívásokba, mert ezek által nemcsak a határaikat ismerhetik meg, hanem át is léphetik azokat. Az önismeret és a személyes fejlődés hosszú távon segíteni fogja őket abban, hogy elérjék céljaikat és kiegyensúlyozottabb életet éljenek.

IV.1. Van valami, amit szeretnél még megosztani a Programmal vagy a fejlődéseddel kapcsolatban?

A résztvevők elégedetten és hálásan tekintenek vissza a Programra. Sokan úgy érzik, hogy a Program életük egyik legszebb időszaka volt, amely nemcsak szakmai, hanem személyes fejlődést is hozott számukra. Egyesek kiemelték, hogy az élmények és tapasztalatok által többé váltak, és sajnálják, hogy véget ért a Program.

Többen hangsúlyozták, hogy a pProgram nagyban hozzájárult személyiségük fejlődéséhez, és pozitív változásokat tapasztaltak magukon. Például kiegyensúlyozottabbnak, vidámabbnak és nyugodtabbnak érzik magukat, ami a Program intenzív időszaka alatt alakult ki. Egy résztvevő külön kiemelte, hogy a Program felszabadultságot hozott az életébe, és nagy hatással volt az önismeretére.